

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้มีความสำคัญต่อดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่การพึ่งพาอาศัยประโยชน์ของมนุษย์ได้ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงจนเกิดเป็นวิกฤตการณ์ทั้งทางด้านบรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พลังงาน ฯลฯ ขึ้นทั่วโลก ในปัจจุบันสถานการณ์และปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อเนื่องจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ขาดการบำรุงรักษาเพื่อความยั่งยืน และการบริหารจัดการของรัฐที่ผ่านมายังไม่สามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาได้ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงอย่าง (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2555)

จากรายงานการศึกษาโครงการศูนย์วิจัยยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อม ประจำปี 2555 ได้สำรวจสถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ สรุปได้ว่า ปัญหาหลักคือ ปัญหาการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการเกิดมลพิษ ปัญหาจากการทำลายระบบนิเวศ ปัญหาอันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ซับซ้อนและรุนแรงขึ้น และปัญหาด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ส่วนหนึ่งเกิดมาจากการทำเกษตรของคนในพื้นที่ ด้วยการ การบุกรุกเพื่อหาพื้นที่ทำกินใหม่ของเกษตรกรที่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว ด้วยการทำไร่เลื่อนลอย การผลิตที่ใช้สารเคมีเกษตรอย่างไม่เหมาะสม เกิดการตกค้างทั้งในผลผลิต การเกษตรและในสิ่งแวดล้อมทั้งดินและน้ำ และพื้นที่ทำเกษตรเก่าเสื่อมโทรมอันเนื่องมาจากการทำเกษตรแบบพืชเชิงเดี่ยว

แม่ฮ่องสอนถือเป็นจังหวัดหนึ่ง ที่มีปัญหาด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะพื้นที่ป่าไม้ และพื้นที่ทิวเขาที่สูง โดยพื้นที่ป่าไม้มีมากกว่าร้อยละ 88.50 ของพื้นที่รวมทั้งจังหวัด โดยเมื่อคิดเป็นตารางกิโลเมตรพบว่าจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 12,681.259 ตารางกิโลเมตร และเป็นพื้นที่ป่าไม้ ประมาณกว่า 11,267.70 ตารางกิโลเมตร มีแหล่งต้นน้ำที่สำคัญสำหรับต่อเลี้ยงคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ คือ แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำปายและแม่น้ำยวม มีประชากรทั้งหมด 262,881 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 69.02 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2556) เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกพืชเกษตรเชิงเดี่ยวบนภูเขา โดยพฤติกรรมการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่เกษตรกรส่วนใหญ่ ทำการการตัด พัน โคน และเผาเพื่อเพาะปลูกพืช เช่น ข้าวโพด กล้วย กล้วย กล้วย กล้วย เป็นต้น จนทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง ในระบบการปลูกพืชเกษตรเชิงเดี่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอนยังพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ

มีพื้นที่เพราะปลูกมากและให้ผลผลิตสูง เช่นข้าวไร่และถั่วเหลือง มีพื้นที่เพาะปลูก 120,408.75 ไร่ และ 53,932.25 ไร่ ตามลำดับ ดังตารางที่ 1 โดยพืชดังกล่าวเป็นสาเหตุหนึ่ง ของการทำไร่เลื่อนลอยด้วยการ ตัดไม้ทำลายป่า การใช้สารเคมีเกษตรอย่างไม่เหมาะสมในแหล่งต้นน้ำลำธาร

ตารางที่ 1.1: พื้นที่ปลูกและผลผลิตรวมพืชที่การเพราะปลูกด้วยการทำไร่เลื่อนลอยและการใช้สารเคมี

ชนิดพืช	พื้นที่ปลูก(ไร่)	ผลผลิตรวม(กก.)
ข้าวไร่	120,408.75	34,156,577
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	2,226	1,918,330
ยางขาว	808	91,985
งาดำ	1,918	171,456
ถั่วเหลือง *	53,932.25	8,176,950
กะหล่ำปลี	31,546	77,801,010
กระเทียม	21,110	96,039,025

ที่มา : สำนักงานสภาเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2557

อย่างไรก็ตาม ในหน่วยงานของสภาเกษตรกรจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้เล็งเห็นความสำคัญของพื้นที่ต่อการแก้ไขการทำเกษตรโดยการรักษาสีเขียวและระบบนิเวศของพื้นที่อย่างยั่งยืน จึงได้จัดการสัมมนา “โครงการประชุมสัมมนาความร่วมมือเชิงยุทธศาสตร์ด้านเกษตรกรรมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” โดยได้ทำการระดมความคิดเห็น ข้อเสนอแนะการแก้ไขปัญหาต่างๆ และความต้องการด้านพัฒนาด้านการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าและการใช้สารเคมีเกินความจำเป็นในแต่ละพื้นที่ โดยสรุปได้ดังนี้

- 1) ปัญหาเกษตรกรบางส่วนขาดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องถึงด้านการบริหารจัดการทางการเกษตร เช่น การใช้สารเคมี การผลิต การตลาด ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
- 2) ปัญหาการขาดวิธีการส่งเสริมการอนุรักษ์ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากทรัพยากร สิ่งแวดล้อมเพื่อการเกษตรและการป้องกันผลกระทบจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรในระบบพืชเชิงเดี่ยว
- 3) ปัญหาขาดแนวทางให้การแก้ไขปัญหาหมอกควัน ไฟป่าจากการเผาป่าและเศษวัสดุทางการเกษตรจากเกษตรกรในพื้นที่ในช่วงฤดูแล้ง เพื่อทำการเพราะปลูกพืชเกษตร
- 4) ปัญหาขาดข้อมูลองค์ความรู้การผลิตพืชเกษตรตัวเลือกชนิดพันธุ์อื่นๆ ที่แก้ไขปัญหา การทำลายระบบนิเวศป่า ต้นน้ำลำธาร และปัญหาหมอกควันจากการเผาในการปลูกพืชเกษตรเชิงเดี่ยว

จากที่กล่าวมาปัญหาหลักสรุปได้ว่า คือเกษตรกรที่ทำการเกษตรปัจจุบัน เน้นการผลิตพืชที่ทำลายสิ่งแวดล้อมแม่ฮ่องสอน โดยพืชที่ปลูกในปัจจุบันของเกษตรกรเป็นพืชไร่ พืชสวน และพืชผักในระบบการผลิตพืชเชิงเดี่ยวที่ปลูกแบบที่โล่งแจ้ง แต่พื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นป่าเขา จึงไม่เอื้ออำนวยต่อการ

ปลูกในระบบเชิงเดี่ยว จึงส่งผลให้เกษตรกรส่วนใหญ่ ตัดไม้ทำลายป่ารวมทั้งการเผาป่าและเศษวัสดุทางการเกษตรเพื่อการปลูกพืชเกษตร และการใช้สารเคมีมากเกินไปก่อให้เกิดปัญหาต่อต้นน้ำลำธารในพื้นที่เป็นอย่างมาก(จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สภาเกษตรกรจังหวัดแม่ฮ่องสอน) ทำให้เกิดผลกระทบในวงกว้างต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ จึงทำให้ภาครัฐ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดแม่ฮ่องสอนหันมาให้ความสำคัญค้นหาตัวเลือกพืชที่เหมาะสมกับระบบเกษตรในพื้นที่ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยการหาแนวทางการขับเคลื่อนการผลิตของพืชชนิดอื่นๆการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เป็นฐานที่มั่นคง ทางด้านอาหารในจังหวัดแม่ฮ่องสอนต่อไป

อย่างไรก็ตามในงานวิจัยและส่งเสริมการเกษตรที่ผ่านมาเน้นที่การให้คำแนะนำโดยการปลูกพืชทางเลือกทดแทน โดยการถามความเห็นของเกษตรกรว่าต้องการปลูกอะไรเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยเหล่านี้ขาดการวิเคราะห์ตัวเลือกพืชการเกษตรภายใต้ความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในการผลิตอย่างเหมาะสมและรอบด้านทั้งการปฏิบัติการผลิตพืชที่เหมาะสมกับพืชทางเลือกที่มีความเป็นไปได้ในการผลิตด้านวิชาการภายใต้ระบบความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ก่อนที่จะทำการส่งเสริมหรือให้เกษตรกรทำการตัดสินใจโดยเฉพาะการวิเคราะห์ทางด้านเศรษฐศาสตร์ ด้านการตลาด รวมถึงด้านลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมของการปลูกพืชภายใต้ความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาไม่มีเคยมีการจัดทำฐานข้อมูลหรือคู่มือพืชทางเลือกเพื่อการปฏิบัติเป็นรูปธรรมและขาดนโยบายการส่งเสริมการเกษตรควบคู่กับการรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธารเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนของ จากที่ได้กล่าวมาจึงนำมาสู่คำถามของงานวิจัยคือ

- ภายใต้พื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ลักษณะภูมิประเทศ สภาพอากาศ การใช้ที่ดินทางการเกษตร สภาพการปลูกพืชเกษตร สภาพเศรษฐกิจ สังคมการทำเกษตรแบบทำลายสิ่งแวดล้อมปัจจุบันเป็นอย่างไร ศักยภาพการผลิตที่ใดเอื้ออำนวยต่อการปลูกพืชชนิดไหน
- ตัวเลือกพืชชนิดอื่นๆที่เหมาะสมกับความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมที่มีเงื่อนไขต่อการปรับเปลี่ยนในปฏิบัติของเกษตรกรอย่างไร ที่เกษตรกรสามารถนำมาทดแทนพืชที่ปลูกในปัจจุบันทำลายสิ่งแวดล้อม
- เมื่อได้ตัวเลือกพืชที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมีองค์ความรู้ที่เป็นแนวทางการปฏิบัติการผลิตพืชและการส่งเสริมของภาครัฐและเอกชนอย่างไรเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม และสามารถนำไปใช้ในการผลิตพืชที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมได้อย่างไร

ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษานี้ จะเป็นประโยชน์เชิงสังคมด้านชุมชนเกษตรของการผลิตพืชในแต่ละพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนและในเชิงนโยบายในการส่งเสริมการผลิตพืชเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมพื้นที่แม่ฮ่องสอนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) ศึกษาข้อมูลพืชและระบบการผลิตพืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 2) วิเคราะห์ตัวแบบพืชทางเลือกภายใต้ระบบการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมผ่านกระบวนการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
- 3) จัดทำคู่มือการผลิตพืชทางเลือกที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) เกษตรกร ภาครัฐและเอกชน ได้ทราบถึงข้อมูลพืชทางเลือกภายใต้ระบบการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมของแต่ละอำเภอที่มีศักยภาพด้านการผลิตและเหมาะสมกับพื้นที่เพื่อนำไปใช้ทดแทนการปลูกพืชเดิม
- 2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน สภาเกษตรกรแม่ฮ่องสอน สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1 แม่ฮ่องสอน เป็นต้น สามารถนำเอารูปแบบพืชทางเลือกที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมที่ได้ ใช่วางแผนในการสนับสนุนส่งเสริม และให้ความรู้แก่เกษตรกร เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนในอนาคต
- 3) ได้คู่มือปฏิบัติการผลิตพืชทางเลือกที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในระบบเกษตรที่ยั่งยืนที่นำองค์ความรู้จากการวิจัยสู่การใช้ประโยชน์ของเกษตรกรอันจะนำไปสู่การสร้างรายได้ที่มั่นคงและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1) ขอบเขตเชิงพื้นที่

งานวิจัยนี้ประกอบด้วยพื้นที่เป้าหมายคือจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่า ร้อยละ 90 และมีความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศด้านเกษตร สำหรับขอบเขตของต้นแบบเชิงพื้นที่ที่จะเข้าไปศึกษาเพื่อถอดบทเรียนในการเลือกตัวเลือกพืชเกษตร นั้นจะคัดเลือกตัวเลือกพืชที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมจากพื้นที่การเกษตรในแต่ละอำเภอ ว่าอำเภอไหนมีความเหมาะสมในการปลูกพืชอะไร สามารถสร้างรายได้ และลดต้นทุนเพิ่มกำไรในกับการผลิต มากน้อยเท่าไร รวมถึงแนวทางการจัดการการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วย 7 อำเภอ คืออำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอขุนยวม อำเภอปางมะผ้า อำเภอปาย อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียง อำเภอสบเมย

2) ขอบเขตเชิงเนื้อหา

งานวิจัยนี้ประกอบด้วยเนื้อหาการวิจัย คือ ข้อมูลทางกายภาพของพื้นที่ (สภาพพื้นที่ปลูกพืช ชนิดดิน ลักษณะภูมิประเทศ เขตภูมิอากาศ ของระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System : GIS)) ศักยภาพด้านการเกษตร (กระบวนการปลูกพืช ปัจจัยการผลิตพืช คุณภาพผลผลิต ฤดูกาลผลิต ปริมาณการผลิต คุณสมบัติพิเศษอื่นๆของพืช) หมวดหมู่ของความเหมาะสมของพื้นที่ ประกอบด้วย พืชไร่ พืชสวน พืชผัก และแบ่งระบบการผลิตที่เหมาะสมในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และสิ่งแวดล้อม และองค์ความรู้ของระบบการจัดการการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้ในการตัดสินใจเลือกพืช

